

ARCHÍVUM

A „Lady Chatterley”-ről A Toll című lapban

1932 augusztus 22-én megjelenő számában *A Toll*¹ három érdekes írást közölt D.H. Lawrence *Lady Chatterley kedvese*² könyve kapcsán. *A Toll* 1929 tavaszán indult radikális polgári folyóirat volt, munkatársai, Karinthy, Kosztolányi, József Attila, Nagy Lajos vagy éppen Bálint György, Fejtő Ferenc, Vámbéry Rusztem sokszor szerzői, munkatársai voltak a *Nyugat*nak, de gyakran, liberális pozícióból éles kritikával is illették azt. Ilyen *Nyugat* ellenes fellépés volt Kosztolányi hírhedt Ady kritikája, vagy éppen József Attila Babits pamfletje. Nem véletlen, hogy a lap érdeklődéssel fordult Lawrence regénye felé: az Angliában és az Egyesült Államokban betiltott mű francia megjelenése volt erre az alkalom.

A Toll három írása közül sorrendben első a franciás műveltségű kiváló esszéista, kritikus Németh Andor rövid esszéje³. Ezt követi Lawrence magyarázó bevezetőjének fordítása, majd Ferenczi Sándor nyilatkozata⁴. Az 1928-ban megjelent regény páratlan felháborodást, olykor szerzője elleni kifejezett gyűlöletet, de mindenkor, hosszú ideig hivatalos betiltást váltott ki mindenütt. Egy olyan történetet mutatott be, amely a jelentős irodalom szintjén eddig teljesen ismeretlen módon, nyíltan szól a szexualitásról.

Németh Andor nem tartja jelentős műnek, legfeljebb „igen karakteresnek”. Amit pozitívnak tart, az nem annyira a szexualitással kapcsolatos új látásmód,

¹ *A Toll*, amelyet Ignóus Pál (1901–1978) indított, s amelynek 1929–30-ban Zsolt Béla (1895–1949), a neves radikális újságíró volt a főszerkesztője, „a szellem megsegélyező fegyverletétele ellen” indított harcot. Az egykori lapról lásd bővebben *A Toll. 1929-1938. Repertórium* – A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai füzetek. B. sorozat; 9. Szerk. Lakatos Éva. Petőfi Irodalmi Múzeum, 1977.

² A könyv 1983-ban jelent meg Falvay Mihály fordításában, a címe *Lady Chatterley szeretője* lett.

³ Németh Andorról nemrégiben jelent meg egy kitűnő monográfia: Tverdota György: *Németh Andor – Egy közép-európai értelmisége a XX. század első felében* (Balassi Kiadó, 2009). Tverdota (i.m. 150.) röviden jelzi Németh intenzív, de ellentmondásos érdeklődését a pszichoanalízis iránt, a Lawrence kritikát azonban nem említi. Németh három írást, köztük egy hosszabb esszét a *Korunkban* közölte a pszichoanalízisről.

⁴ A lap pozíciójára vet fényt az, hogy a borító terve, rajza Berény Róbert festőművész munkája, Berény a *Nyolcak* egyik kiemelkedő tagja és Ferenczi Sándor barátja.

hanem a regény szociális üzenete. Németh Andor József Attila legközelebbi barátja, nem meglepő, hogy az esszé ezen része igencsak kapcsolódik Totis Béla *Az ifjúság nemi problémái* című könyvéről írt József Attila recenzió⁵, illetve az *Egyéniség és valóság* című ugyancsak 1932-es tanulmány téziseihez. Lawrence individualizmusa, a modern ipari társadalmi elleni gyűlölete „államvallássá nyilvánítja az életörömet, a pénz szerepét pótolni hivatott a szexualitás”, a polgárt jellemzi, hogy „a férfinem legjobb energiáit a holnap gondja köti le, a nőket a gyermekáldástól való rettegés és a párjukkal való érdekkapcsolódás fenntartásán fáradozó szolgálatkészség”. Németh Andor még Lawrence életére is lefordítja érveit, hogy „egy intenzív szexualitású férfi önvallomását olvassuk, kit már néha feszélyez is a mese, amelybe vívódásait öltöztette” (tudjuk, a regény megírásakor Lawrence halálos beteg volt, malária és súlyos tuberkulózis gyötörte, a személy és mű kapcsolata tehát sokkal érdekesebb és bonyolultabb mint ahogy Németh sejteti: Lawrence intenzív erotikájú történetet írt a halál torkában).

Messze izgalmasabb a következő közölt írás: Lawrence bevezetője, magyarázata regényéhez. Tudjuk, hogy a szerző jól ismerte a pszichoanalízist, két könyvet jelentetett meg róla, elvi véleménye azonban nagyonis kritikai, olykor ellenséges volt – legalábbis azzal az eszmerendszerrel szemben, amit ő pszichoanalízisnek vélt. Regényeiben viszont rendkívüli mélységgel ábrázolta azt a küzdelmet, amelyben a másik elismeri a személyt, mint független szubjektumot, megmutatta, hogy ebben az elismerési küzdelemben mennyire meghatározó szerepet kap a szexualitás heterogén, egyszerre önmegvalósító és romboló erőinek a mozgósítása. Nem véletlen, hogy mai értelmezői⁶ Lawrence regényeit Winnicott-tal és a tárgykapcsolati pszichoanalízissel tartják párhuzamosnak.

A cikksorozat harmadik szereplője Ferenczi Sándor. Arra a szerkesztőségi kérdésre, hogy „miért tűzdelte meg Lawrence a „Lady Chatterley”-t obscén szavakkal” semmit sem mond, reakciója teljesen elhárító. Egyáltalán nem világos, hogy ismeri-e és mennyire Lawrence művét, csak annyit tudunk meg, hogy mivel a szerző életrajzát, személyét, környezetét nem ismeri, semmiféle pszichoanalitikus magyarázatot sem hajlandó elárulni. A negatív reakció azért több szempontból is érdekes. Egyrészt Ferenczi maga is írt tanulmányt az obscén szavakról (és Freud vicc-tanulmányáról), ahol elég részletesen beszél a trágárságról, obszcenitásról anélkül, hogy az ilyen szövegek kimondóit ismerné. Miért nem teszi ezt meg most? Másrészt pedig (ennek belátáshoz per-

⁵ József Attila *Összes Művei, III. kötet*, (szerk. Szabolcsi Miklós), Akadémiai Kiadó, 1958. 120-134.

⁶ Schapiro, Barbara Ann: *D.H. Lawrence and the Paradoxes of Psychic Life*, SUNY Press, 1999.

sze lehet, hogy kell a sok évtizednyi távolság) alaposabb elemzés igencsak szoros kapcsolatot tudna kimutatni Lawrence regénye és Ferenczi legismertebb könyve a *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében* között. Ferenczi könyvének igazi újdonsága, hogy bár Freuddal egyezően a szexualitásnak meghatározó szelf-képző szerepet tulajdonít, a mesterrel ellentétben a szexualitást nem feltétlen az én-konstrukció felől nézve negatív, perverz oldaláról vizsgálja. A könyv „Az erotikus valóságérzék” című fejezete azt sugallja, hogy az erotika (az orgazmus) egy abszolút fontos visszatérési lehetőség egy a társadalomban elvesztett teljességhez, ahhoz a teljességhez, amit a regényben Connie és Mellors is felfedez.

A három írásnak még egy további jelentős hatása, következménye is sejtethető. József Attila (aki ebben az időben, 1932-ben intenzív, napi kapcsolatban van Németh Andorral, és ugyanahhoz a pszichoanalitikushoz, Rapaport Samuhoz⁷ járnak analízisbe) négy évvel később, 1936-ban egy interjút adott a *Brassói Lapoknak*. Ebben, mikor a programköltészetről, a forradalmi versről kérdezik, azt válaszolja, hogy „A szekszuológia mai fejlettségét tekintve a reális szerelmi élethez kapcsolt szerelmi verset írni sokkal forradalmibb cselekedet sokszor, mint a politikai vers. Ezt bizonyítja, hogy például Lawrence „Lady Chatterley és kedvese” című regényét Angliában elkobozták, míg kommunista röpiratokat szabadon osztogathatnak”.⁸ Majd kritikus megjegyzéseket tesz Petőfi és Ady szerelmi költészetéről, és megjegyzi, hogy „reális szerelmi verseket írni, hogy az a tiszta természeti erő, ami a szerelemben van, bennünk maradjon, úgy vélem, hogy ez időszerű és egyben forradalmi cselekedet”⁹ József Attila talán egyetlen, de a maga nemében egyedülállóan nagyszerű verset írt ebből a fajtából: az *Ódát*. Tudjuk a vers 1933 júniusában született és augusztusban jelent meg a *Nyugatban*. Az 1936-os interjúból vissza- és az 1932-es *A Toll* szövegekből előre-forgatva talán nem védhetetlen azt gondolni, hogy az *Óda* mögött is a Lady Chatterley regény áttételes hatását sejtethetjük. A tisztán filológiai (és talán így nem is túl jelentős) tény mellé persze azt a feltételezést is végig kellene gondolni, hogy Lawrence szerelem-felfogása, József Attila *Ódájának* testit és lelkit integráló szerelem-filozófiája és Ferenczi Sándor *Katasztrófákban* elmondott szerelem pszichoanalízise nem ugyanarra a gondolatra, létélményre épül-e.

Bókay Antal

⁷ Lásd erről, Lengyel András: Németh Andor és analitikusa. In: *A kétpúpú teve hátán – Németh Andor idézése*. Európai kulturális füzetek 14-15. (szerk. Tverdota György), 2004. 84-96.

⁸ Kortársak József Attiláról I. köt. (szerk.: Bokor László és Tverdota György) Bp. Akadémiai Kiadó, 1987. 423. (Kiemelés az eredetiben)

⁹ uo. (kiemelés az eredetiben)

Lawrence: Lady Chatterley kedvese*
Írta Németh Andor

„Kár, hogy nem lehet fiunk...” panaszkodik Sir Clifford e megbotránkozott regény ötvenhatodik oldalán feleségének, Constance-nak. (A regény 453 oldal.) S folytatja: „Szinte kívánnám, hogy szülessen valakitől gyermeke. Nem becslöm túl az apai érzelmeket. Ha a gyermeket mi neveljük fel, a mi gyermekünk lesz és a nyomunkba lép.”

A férfi, a férj, Sir Clifford, aki a név kontinuitását fölébe helyezi a nem önzés homályos indulatának, természetesen arisztokrata. Lady Chatterley-nak, aki oldalán él, nem lehet tőle gyermeke. Sir Cliffordot a háború megfosztotta virilitásától. Különbén férfias jelenség s szellemiekben felettebb aktív. Nagybirtokos és bányatulajdonos; hipermodern regényeket ír; kastélyában gyakran látja vendégül Anglia szellemi elitjét. Vendégeinek többsége a társalgás oly válfajának tartja a szeretkezést, amelynél a „kölcsonös megismerkedést” gesztusok eszközlik szavak helyett. Lady Chatterley-nek azonban a szexuális kérdésnek e játékosan kényelmes felhígítása sehogy sem felel meg. Constance lady-társnőivel ellentétben „igazi nő” s a nemi ösztön megcsúfolásának érzi a felsőbb tízezer semmire sem kötelező szerelmi liberalizmusát, mely a szó szoros értelmében felszíni érintkezéssé, a konvenciók mozdulatot több-kevesebb bájjal gyakorolt alkóvpartijává alacsonyítja az örömet. Ellenkezésében megerősítik tapasztalatai, miket Michaelis-szel, a híres drámaíróval szerez, kivel futó viszonyt kezd. Ekkor veszi észre Mellors-t.

Ez a Mellors a wragby-i uradalom erdésze, negyven éves, egy erősen osztálya fölé emelkedett, de alacsony származását minden mozdulatával gögösen jelző különc. Körülbelül az a fickó tehát, akit a múlt század elejétől divatozó regényirodalom „a nép gyermeké”-nek nevezett. Emez többnyire fattyú volt még hozzá s csak a végén derült ki, hogy gróf nemzette, habár cselédanyától. Mellors azonban autentikus proletár, ki indiai katonai pályafutásának osztályától való elívelése után bizonyos sorsszerűségek következtében visszakérül falujában s ott a lázadó érzelmekkel szolgáló pór pózába merevedik. Bár kitűnően tud angolul s költőket olvas, paraszti tájszólást használ. Ruházata, bár ildomos és tiszta, a jobbágy zekéje; megjelenése mogorva s tartózkodó, bár minden mozdulatából érzik, hogy nyers külseje fennkölt jellemet takar.

Így történik, hogy Constance, annyi szenttelen szerelmi teoréma és mondain megkívánás áldozata, észreveszi Mellors-t (miközben az erdőkerülő éppen mosakodik, s hozzá meztelenül) s éppen tőle akar gyermeket. Ezt a szeszélyét óvatosan elhallgatja férje előtt, akinek liberalizmusánál csak osztály-előítéletei erősebbek. Titokban jár le tehát Mellors-hoz, aki eleinte vajmi keveset törődik

* Az itt közölt három rövid írás forrása: *A Toll*, 1932, IV. évf. 5. (1932. augusztus 22.) 190-196. oldal. (A szerk.)

vele, ám a vágy legyőzi ellenállását s a két szerető egymásé lesz. Szerelmüknek az irdatlantól árnyalt története (a wragby-i erdő és Zola Paradou-ja cinkosok) igazolja Constance sejtéseit. A fanyar és hallgatag Mellors a szerelmi technika mesterének bizonyul. Ezt nemcsak az író állítja, hanem részletesen ki is mutatja, hogy végképp meggyőzze az olvasót. A katasztrófa, amely idilljüket elejétől kezdve fenyegeti, nem következik be. Sir Clifford nem gyűjtja rájuk az erdei lakot, mikor találkozásairól értesül. Constance Velencébe utazik, Mellors elhagyja Wragby-t és új állást keres s Lawrence abban a reményben bocsátja el az olvasót, hogy a két szerelmes bizonyos formalitások lebonyolítása után (mert Mellors régi felesége is felbukkant) törvényes keretek között örülhet majd egymásnak.

Ez Lady Chatterley regényének meséje. Külső menetére szorítva tehát olyan, mint valami Sand regény, a szerző gyengébb évjárataiból. De hozzáadva mindazt, ami nálam hiányzik, Lawrence igen nagy írásművészetét és hitvallomásnak tekinthető életfilozófiáját, Lady Chatterley regénye mégsem lesz jelentékenyebb. A legtöbb, amit mondhatok róla ez: igen karakteres s groteskségében egyedülálló könyv.

Az államvallássá nyilvánított életöröm, a pénz szerepét pótolni hivatott szexualitás – ez volna Lawrence szerint a kultúra válságának ellenszere. A regénynek ugyanis a szerző szélsőséges individualizmusa ellenére, van szociális tendenciája is. Lawrence gyűlöli a modern ipari termelést, annak életnyomorító munkarendszerét. A tőkegyűjtés, az akkor tehetetlenségét párnázni törekvő igyekezet az örömromboló hajsza indítóoka. A férfinem legjobb energiáit a holnap gondja köti le, a nőket a gyermekáldástól való rettegés s a párjukkal való érdekkapcsolódás fenntartásán fáradozó szolgálatkészség. Mindez visszahat a szeretkezés technikájára s Lawrence orvosi lelkiismeretességgel elmondja miként. Míg a felsőbb tízezrek legalább intellektualitásba mentik át használhatatlan forróságukat, az alsó néposztály helyzete reménytelen. De ha ez így van, egészen önkényes, miért váltatja meg mégis a szerző Constance-ot, a felsőbb tízezrek asszonyának szimbólumát, a nép egyszerű gyermekével, Mellors-szal? Nem hihetek mást, mint azt, hogy a szerző a regény sok más rekvizitumával együtt átvette a múlt század közepének szociális optimizmusát, mely minden lázálmának megvalósítását a népek millióitól várta. De vajon valóban a népet jelképezi-e Mellors, ez a származása ellenére minden kapcsolatból kiszakadt, szegletesen magányos individuum? Vajon nem a „szent ösztönéletet” jelenti-e, azt amit a társadalom minden kategóriája megtagad? Nem. Lawrence ragaszkodik ahhoz, hogy Mellor-a lelki problémákon vívódó, szociális, felelős lény. A valóság az, hogy mániákus intellektuál.

A regény minden férfiszereplője bölcselekszik. Amit mondanak naiv, csak kifejezésük művészi megformáltsága érett. De mit ér ez, ha az olvasó a megvesztegető dikció ellenére bosszankodik kuszaságukon? Annyi tagadhatatlan, hogy elejétől végig fogva tart bennünket az az érzés, hogy egy intenzív szexualitású

férfi önvallomását olvassuk, kit már néha feszélyez is a mese, amelybe vívódásait öltöztette. Egy boldogtalan ember panaszkodik itt, nem szerelmi sikertelenségéről, mert az ilyen sikerei, világhírű lévén, nem maradhattak el, hanem arról, amit éppen a hivatásbéli és női sikerek tettek nyilvánvalóvá előtte: hogy a mai férfi és a mai nő nem találhatja meg a gyönyörűségét, akármilyen mohón keresi is azt. Ám akármilyen okozza ezt, annyi bizonyos, hogy a Lawrence javasolta megoldás, kivált intézményesítve, infantilis ábránd. Mert hogy az életünk valóban hatványozottabb volna, ha a férfiak vörös bugyogóban büszkélkednének, ahogyan Lawrence kívánja, azt csak egy megrögzött ilitarista, vagy egy lírai költő hiheti komolyan.

Lawrence a Lady Chatterley-ről

Lawrence a korán elhunyt angol író utolsó műve, a „Lady Chatterley kedvese” nagy megbotránkozást kellett szülőházájában. A regényt, amelyet Németh Andor cikke ismertet és értékel, elkobozták. A most megjelent francia fordítás (Nouvelle Revue Francaise) a legélénkebb diskusziók tárgya minden jelentős francia revueben. A könyv előszavában a szerző eleve védekezik azon vádak ellen, amelyekkel kritikusai illették.

Bármit mondjanak is, kijelentem, hogy ez a regény becsületes és egészséges írásmű. Minden mai embernek el kellene olvasni. Szavai első pillanatra talán megbotránkoztatóak, de ez a benyomás csakhamar eloszlik. Vajon csakugyan megfertőzte volna értelmünket a mindennap? Dehogy. A szavak mindig csak szemünket botránkoztatják meg s nem az értelmünket. Az értelmetlen emberek csak botránkoznak. Ők nem számítanak. Az értelmes embereknek el kell ismerniük, hogy nem éreznek megbotránkozást, hogy tulajdonképpen semmi sem botránkoztathatja meg őket... S ez a megkönnyebbülés érzését váltja majd ki belőlük.

Mert ez a fontos. Mi, mai emberek kulturáltságunk révén kinőttünk azokból a tabukból, amelyeket kultúránk magában foglal. Ez a felismerés felettébb lényeges.

A keresztes háborúk idejében ma már elképzelhetetlen idéző erejük lehetett a szavaknak. A keresztes háborúk egyszerű, átvilágítatlan s heves természetű emberei számára felettébb veszedelmessé válhatott az úgynevezett obszcén kifejezések idéző ereje. S talán még ma is nagyon veszedelmes az alacsony lelkületű, egyenetlen műveltségű a visszamaradt lelkeknek. Ám a valóban kulturált emberből az ilyen kifejezések csak az értelem intellektuális és képzeleti gondolat-társításait váltják ki, azoknak a heves és irracionális fizikai visszahatásoknak híján, amelyek a társadalmi ildomoságot megbánthatnák. A néhai embert gyengesége, vagy otrombasága megakadályozta abban, hogy testét s testének megnyilatkozásait zavartalanul szemügyre vehesse s nem zavarják e ténykedésében oly különböző fizikai visszahatások, amelyek erősebbek nála. Ma már ez

nincs. A kultúra és a civilizáció megtanított bennünket arra, hogy különbséget tegyünk szavak és cselekedetek, cselekedetek elgondolása és testi visszahatások között. Ma már tudjuk, hogy a gondolatot nem követi okvetlenül cselekedet. Gondolat és cselekedet, szó és tett más-más formája a tudatosságnak, külön világ mindegyik, amikben külön-külön élünk. Az öntudat egységéről természetesen nem mondhatunk le. Mégis mikor gondolkozunk, nem cselekszünk és mikor cselekszünk, nem gondolkozunk. Igen fontos természetesen, hogy gondolatainkkal megegyezően cselekedjünk és cselekedeteink igénylésével gondolkozzunk. Ámde, mikor gondolatainkba merülünk, nem cselekedhetünk egyidejűleg s mikor cselekszünk, nem gondolkozhatunk igazában. Gondokozás és cselekvés kölcsönösen kizárják egymást, noha összhangban kell mardniok.

És itt van a könyv igazi jelentősége. Szeretném, ha férfiak és nők egyaránt végig mernék *gondolni*, becsületesen, kimerítően, nyíltan és mellékgondolatok nélkül a nemi dolgokat. Ha nem is *élhetjük* ki teljes megalégedésünkre szexualitásunkat, legalább gondoljuk át teljes mértékben és világosan. A beíratlan papírlapra emlékeztető, makulátlan fehér szüzekről szóló regények ostobaságok. Minden fiú és lány nyugtalan és kusza s szenved a szexuális vágyak és gondolatok fojtogató zavarától, min csak az idő enyhíthet. Aki hosszú évek során becsületesen végiggondolja a nemi dolgokat, sőt végig is éli őket, végre eljut oda, ahova el akartunk jutni, a tökéletes és teljes tartózkodáshoz, önmagának ahhoz a teljességéhez, amely nem állhat be csak akkor, ha szexuális cselekedeteink és gondolataink összhangban állnak egymással s egyik nem akadály a másiknak.

Távrolról sem állítom, hogy tehát minden asszony fusson az erdőkerülők után s dobja magát oda nekik! Még csak azt sem állítom, hogy bárki után is fussanak. Manapság igen sok férfinak és nőnek javára válna, ha visszafojtaná szexuális vágyait, ha magára maradna s tartózkodásban élne, ellenben jobban és teljesebben ismerné s értené saját szexualitását. Korunk inkább megértő, mint cselekvő korszak. Eleget cselekedtek őseink. Főként pedig nemiekben oly sokat cselekedtek, oly fárasztóan sokszor ismételték értelmetlenül és meggondolatlanul ugyanazokat a dolgokat! A mi feladatunk megérteni a szexualitást. A nemi dolgok teljes és tudatos megértése manapság fontosabb, mint a gyakorlásuk. Annyi sőtét század után az ember végtére teljesen és tökéletesen tudni akarja, mit csinál. A test kielégítése így alapjában véve háttérbe szorul.

Az emberek szexuális cselekedeteikben manapság javarészt szerepet játszanak. Azt teszi, amiről azt hiszik, hogy elvárják tőlük. Mi ennek az oka? Az, hogy őseink oly makacsul gyakorolták a szexualitást, anélkül, hogy értették volna, mit csinálnak, vagy elgondolkoztak volna felette, hogy ez a cselekedet hovatovább unalmas és kiábrándító gépiességgé vált s csak friss, intellektuális megértése teheti újból meglepővé és üdítővé.

Szellemünk a szexualitást illetően meglehetősen visszamaradt. Sőt tulajdonképpen minden testi műveletet illetően. A nemiséggel kapcsolatos gondolataink homályosak s tele vannak titkos félelemmel, amit talán nyers, még félig

állatias őseinktől örököltünk. Csak itt, a nemi és testi kérdések körül nem fejlődött értelmünk egy tapodtat sem. Most be kell hoznunk az elvesztett időt s összhangba kell hoznunk testi érzéseinkről való gondolatainkat e testi érzésekkel, a cselekedetről való felfogásunkat magával a cselekedettel, hogy jóban lehessenek egymással. Ám ez nem történhetik meg, ha nem adjuk meg a nemiségnek a neki kijáró tiszteletet, ha nem adjuk meg a köteles respektust a test különös élményeinek. Nem történhetik meg, ha nem használjuk teljes elfogulatlansággal az úgynevezett obszcén szavakat, mert ezek a szavak szükségszerűen hozzátartoznak ahhoz a képzetkörhöz, amelyet a szellem alkot a testről. Trágárakká akkor válnak e szavak, ha a lélek megveti a testet és fél tőle, ha a test gyűlöli a szellemet és harcban áll vele.

Ferenczi dr. nyilatkozata *

A Toll *Ferenczi Sándor* dr.-tól remélt lélektani magyarázatot arra, miért tüzdelt meg Lawrence a „Lady Chatterley”-t obszcén szavakkal. A legkiválóbb magyar pszichoanalitikus, Freud munkatársa a következőkben nyilatkozott:

– Ahhoz, hogy irodalmi műből, vagy annak tartalmából az egyes feltűnő részletek lélektani motívumaira következtethessünk, mindenekelőtt szükséges volna az illető író egész oeuvrejének alapos ismerete, mert sokszor előfordul, hogy megoldhatatlannak látszó talányok önmaguktól feloldódnak egy másik műben, amelyben az író tudattalanul elárulja magát.

Én túl keveset ismerek Laurence művei közül, úgy hogy csak könnyelmű, vagy felületes választ adhatnék a kérdésre.

E művek ismeretén kívül alaposan ismerni kellene az író igazi élettörténetét, főként pedig gyermekkorának eseményeit és körülményeit.

Egyetlen teljesen megbízható módja ennek a személyes lélekelemző kutatás. Ahol ez – mint a sajnos korán elhunyt Lawrence esetében – nem lehetséges, ott az ember a kortársak, rokonok, barátok megfigyelésére és a hátrahagyott személyes dokumentumokra kénytelen támaszkodni és csak mindezen adatoknak birtokában kísérlelhető meg valamely mű lélektani sajátosságainak értelmezése.

Vannak – igaz – univerzálisnak nevezhető szimbólumok is, de megengedhetetlennek tartom, ami manapság oly elterjedt fonákság, egyes lelki jelenségek, vagy tünetek szolgai, szótárszerű lefordítását, úgyszólván pszichoanalitikai zsargonba való átültetését.

Meg fogják tehát bocsátani, ha én – nem óhajtván a jelzett hibába esni – a kért feladatra nem vállalkozhatom, bár elismerem, hogy a kérdés feltevése jogosult és megérdemelné, hogy ahhoz értő valaki komoly megfontolás tárgyává tegye.

* Korábban újraközölve in: Mészáros J. (szerk.): *In memoriam Ferenczi Sándor*, Józsefvárosi Műhely Kiadó, 2000, 204.